

УДК 159.923

**Концептуальна модель та методика дослідження
характеру обдарованої особистості в юнацькому віці**

Статья посвящена разработке концептуальной модели и методического инструментария исследования характера одаренной личности. Представленный пакет экспериментальных методик изучения структуры и содержания характер позволяет определять особенности невротического характера, препятствующие личностному развитию в юношеском возрасте.

Ключевые слова: одаренная личность, невротический характер, структура и содержание характера, духовно-нравственная саморегуляция, психодиагностика.

The Article is devoted to development of conceptual model and methods of research of character of the presented personality. Presented package of experimental methods of studying a structure and the contents of character allows to define a features of neurotic character which interferes of development of youth personality.

Keywords: presented person, neurotic character, structure and contents of character, spiritually and moral self-control, psychodiagnostical methods.

Актуальність вивчення особливостей характеру обдарованої особистості в юнацькому віці обумовлена необхідністю своєчасного попередження розвитку характерологічних девіацій у талановитій молоді, оскільки обдарована дитина є не тільки талановитою та успішною у певній творчій діяльності, але й найбільш вразливою й чутливою щодо психологічних проблем у стосунках з близькими. Порушення значимих взаємин є головним чинником невротичного розвитку особистості. Люди з невротичним характером емоційно нестабільні, примхливі, дратівливі, нещасливі [1]. Заглиблення у творчість часто-густо є засобом уникнення міжособистісних конфліктів. Тому важливим завданням сучасної психології та педагогіки є психологічна профілактика невротичного розвитку творчої молоді.

Метою даної статті є представлення концептуальної моделі та методики дослідження особливостей характеру обдарованої особистості в юнацькому віці.

Характер як стійка система стійких особистісних рис формується протягом життя людини шляхом набуття і закріплення певних стереотипів. Іншими словами, характер можна розглядати як систему набутих позитивних або негативних «звичок» сприйняття та поведінкового реагування. Характер має

зміст і структуру, показники якої розташовуються по осях: цілісність – суперечливість; сила – слабкість; жорсткість – м'якість; неурівноваженість – урівноваженість характеру.

Нами було побудовано модель особистості, що спирається на християнсько-антропологічну структуру особистості (дух, душа, тіло) та модель Р. Кеттелла, яка містить інтелектуальну, емоційно-вольову та комунікативну сфери) (Рис. 1).

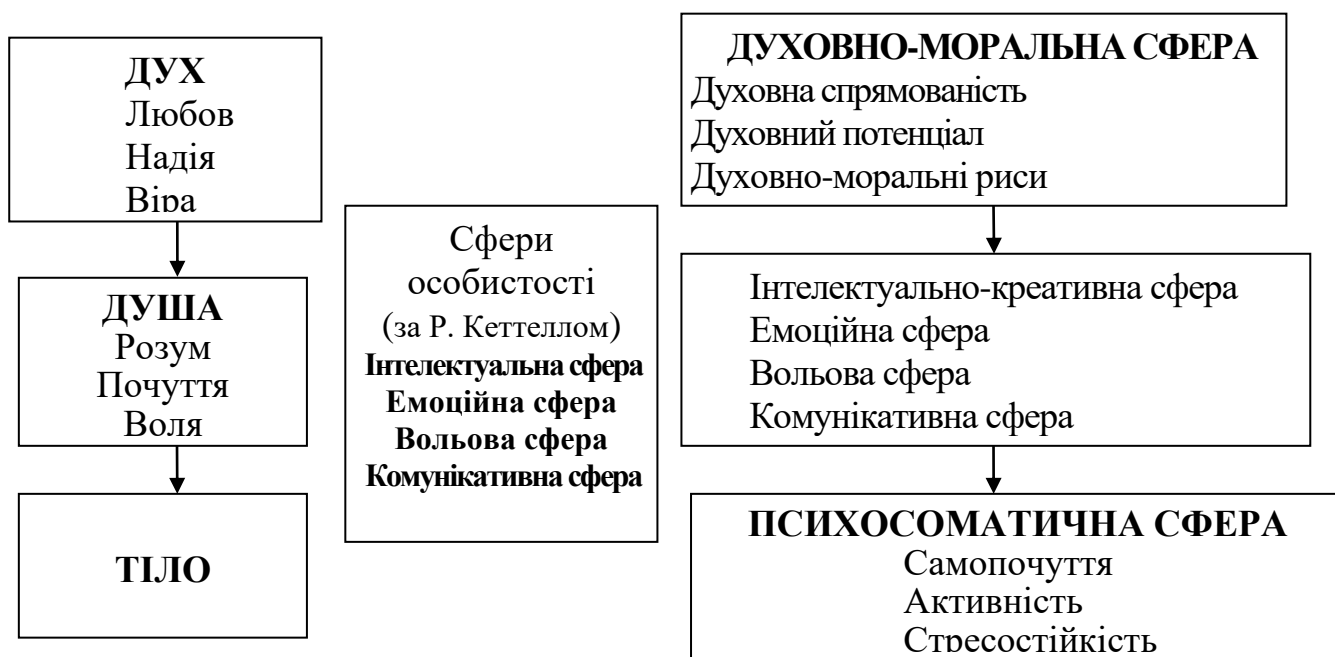

Рис. 1. Модель структури особистості.

Згідно даної моделі духовній частині особистості належать духовна спрямованість та духовно-моральні риси; душевна частина включає інтелектуально-креативну, емоційну, вольову та комунікативну сфери; тілесна (психосоматична) складова віддзеркалює активність, стресостійкість та самопочуття особистості. В нашому дослідженні ми розглядаємо характер як стійку систему особистісних тенденцій (рис) відповідно цим підструктурам особистості. Іншими словами, риси характеру є змістовим наповненням структури особистості. В залежності від особливостей структури й змісту характер може бути гармонійним і дисгармонійним. Невротичний характер – це система стійких невротичних рис, які обумовлені викривленням ставлень особистості до світу [3]. Невротичний характер може проявлятися в хронічній

роздратованості, ворожому відношенні, у непослідовності дій. Отже, невротичний характер – це система деструктивних і неузгоджених рис, яка спотворює внутрішній світ особистості й обумовлює порушення взаємостосунків з оточуючими. Основним психологічним фактором розвитку невротичного характеру, є порушення *духовно-моральної саморегуляції* особистості, яка має здійснюватися за рахунок взаємоузгодженого функціонування духовно-моральної і емоційно-вольової сфер особистості. Це схематично відображено в концептуальній моделі дослідження характеру особистості (Рис. 2).

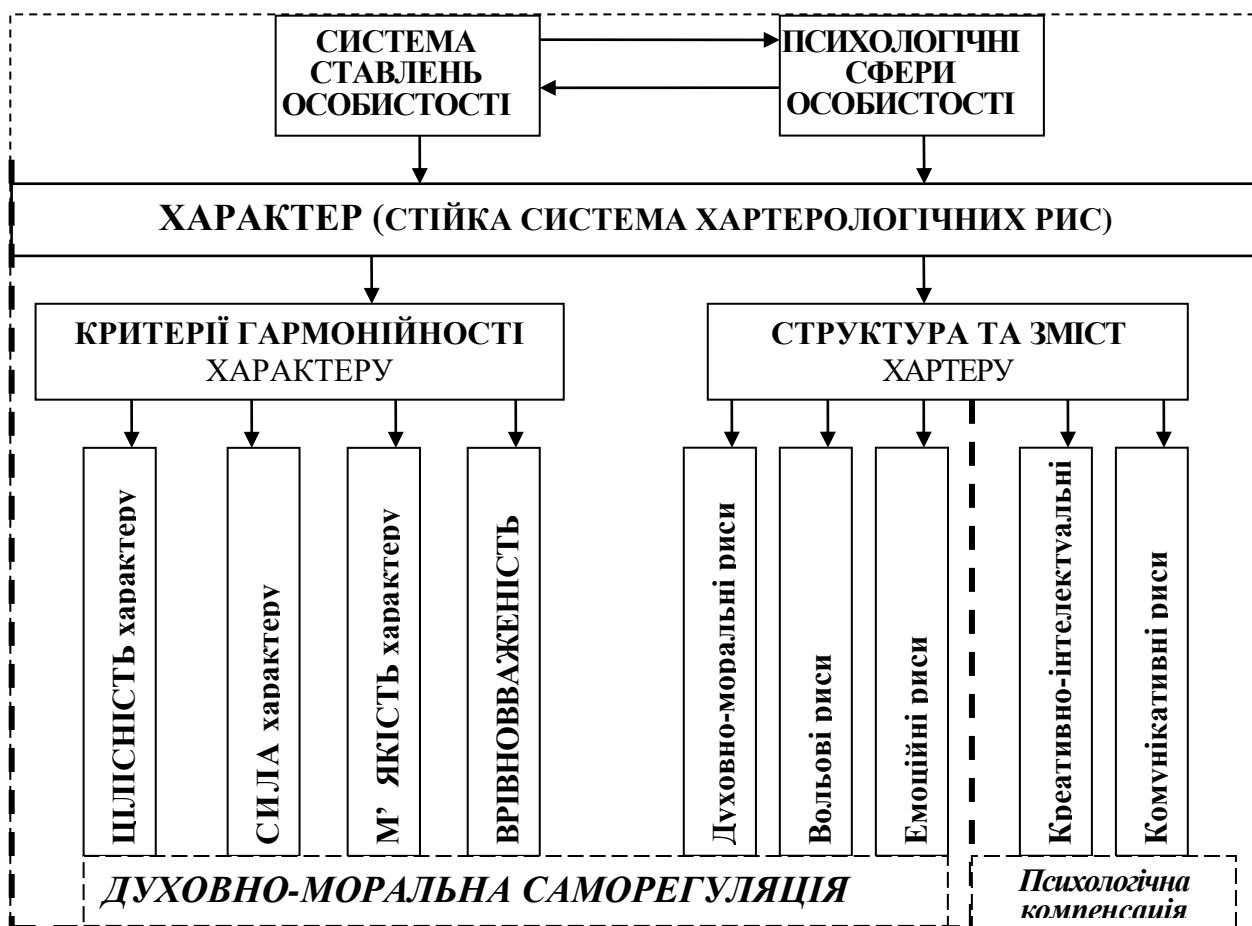

Рис. 2. Концептуальна модель дослідження характеру особистості.

Змістом невротичного характеру виступає комплекс деструктивних характерологічних рис: гордості, егоцентризму, марнославства, недовіри, лукавства, безвідповідальності (девіації духовно-моральної сфери), а також тривожності, гнівливості, емоційної нестійкості, слабкого самоконтроля (девіації емоційної та вольової сфер особистості). Комунікативні й креативно-інтелектуальні риси можуть бути присутніми як при гармонійному, так і при

дисгармонійному характері. У випадку невротичного характеру креативність і комунікабельність виступають як психологічна компенсація нездатності до духовно-моральної самоактуалізації.

На основі аналізу типів акцентуацій за А.Є. Лічко [2] нами було виділено провідні невротичні риси характеру кожного з типів, що відбивають основний зміст духовно-моральних та емоційно-вольових девіацій. Сензитивний тип – емоційна лабільність, меланхолійність; психастенічний – тривожність, ригідність; неврастенічний – нервово-психічна ослабленість, лабільність; педантичний – педантичність, ригідність; збудливий – агресивність, емоційна збудливість; гіпертімний – емоційна збудливість, імпульсивність; демонстративний – демонстративність, егоцентризм; шизоїдний – індивідуалістичність; нестійкий – екстернальність, слабовілля; конформний тип – лукавість, конформнізм. Провідні невротичні риси було скомпановано у систему критеріїв невротичного характеру відповідно до підструктур особистості.

Для дослідження структури й змісту характеру обдарованої особистості визначено систему *дихотомічних критеріїв* гармонійного і невротичного характерів: 1. Духовно-моральна сфера: совісність – гординя, чесність – лукавість, альтруїзм – корисливість, відповідальність – екстернальність. 2. Інтелектуально-креативна сфера: конформність – принциповість, ригідність – креативність, педантичність – толерантність. 3. Вольова сфера: збудливість – психічна урівноваженість, імпульсивність – терплячість, слабовілля – організованість. 4. Емоційна сфера: емоційна лабільність – емоційна стабільність, тривожність – впевненість, меланхолійність – оптимістичність. 5. Комунікативна сфера: агресивність – доброта, індивідуалізм – емпатія, демонстративність – скромність. 6. Психофізіологічні якості: нервово-психічна ослабленість – стресостійкість. За кожним критерієм визначено показники, відповідно до кожного показника розроблено психодіагностичний інструментарій, який складається з 4 методик. Таким чином, була побудована модель дослідження характеру обдарованої особистості (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Характер	Сфера особистості	Критерії	Психологічні показники	Психодіагностичний інструментарій
Особливості змісту характеру особистості	Мотивація духовно-морального розвитку		Мотивація самоудосконалення Потреба релігійності Патриотичність	Експериментальна анкета «Мотивація духовно-морального розвитку»
	Спрямованість	Система ставлень особистості	до Бога, до людей, до справи, до себе	Експериментальна методика «Особистісна спрямованість»
	Духовно-моральна	Конструктивні риси	Совісність, альтруїстичність, відповідальність, чесність	Експериментальний опитувальник «Структура та зміст характеру»
		Невротичні риси	Гординя, корисливість, екстернальність, лукавість	
	Креативно-інтелектуальна	Конструктивні	Принциповість, креативність, толерантність	
		Невротичні	Конформність, ригідність, педантичність	
	Вольова	Конструктивні	Самоконтроль, терплячість, організованість	
		Невротичні	Збудливість, імпульсивність, слабовілля	
	Емоційні риси	Конструктивні риси	Емоційна стійкість, впевненість, оптимістичність	
		Невротичні риси	Емоційна лабільність, тривожність, меланхолійність	
	Комунікативні риси	Конструктивні	Довіра, емпатія, скромність	
		Невротичні риси	Агресивність, індивідуалістичність, демонстративність	
	Психосоматична складова	Конструктивні	Стресостійкість	
Невротичні		Нервово-психічна ослабленість		
Конструктивні риси		Гарне самопочуття, активність, добрий настрій	Модифікована методика ОСАН	
Невротичні		Виснаженість, пасивність, поганий настрій		
Структура характеру	Конструктивні особливості		Цілісність, урівноваженість, сила, м'якість характеру	Експериментальний опитувальник «Структура та зміст характеру»
	Невротичні особливості		Суперечливість, неурівноваженість, слабкість, жорсткість характеру	

1. Експериментальна анкета «Мотивація духовно-морального розвитку» До складу анкети включена низка запитань, які стосуються ступеню релігійності, патріотизму та мотивації духовно-морального розвитку.

1. Чи прагнете Ви до духовно-морального самовдосконалення? а) ні, б) не впевнений, в) так, прагну.
2. Чи намагаєтесь виховувати свій характер? а) ні, б) зрідка, в) постійно. Якщо так, то які риси?
3. Чи бажаєте позбутися певних рис характеру? а) ні, б) так. Від яких?
4. Чи віруюча Ви людина? а) ні, б) так. Якщо так, якої релігійної конфесії Ви дотримуетесь: а) жодної; б) православ'я, г) католіцизм, д) протестантизм, е) мусульманство ж) інше.
5. Як часто Ви приділяєте час духовному пошуку(молитві, читанню духовної літератури тощо)? а) не приділяю зовсім; б) приділяю час від часу; в) приділяю регулярно.
6. Чи важливо для Вас знаходитись у релігійному середовищі, спілкуватись з духовними однодумцями? а) не важливо зовсім; б) важливо; в) дуже важливо.
7. Чи відчуваєте Ви любов до рідної землі? а) ні, не відчуваю б) ставлюся байдуже, в) так, люблю.
8. Чи бажаєте жити за кордоном? а) так, б) не впевнений, в) ні, я хочу жити на Батьківщині.
9. Чи готові Ви пожертвувати своїм часом, звичками заради Вітчизни? а) ні, б) не впевнений, в) готовий.

10. Чи відчуваєте Ви себе щасливим? а) так, я щасливий, б) щасливий частково, в) ні, не щасливий.
 11. Чи в відчували Ви в дитинстві психологічний дискомфорт в родині? а) ніколи, б) зрідка, в) часто.
 Якщо так, то з чим це пов'язано? а) алкоголізм батьків, б) розлучення, в) постійні сімейні сварки, г) побиття, насильство, д) брак уваги батьків, е) інше.
 12. Чи доводиться Вам терпіти розчарування, біль, страждання? а) ні, б) зрідка, в) часто.

2. Експериментальна методика «**Особистісна спрямованість**» побудована за методом семантичного диференціалу. Вона дозволяє оцінити ступінь прояву різних типів особистісної спрямованості (до себе, до іншої людини, до справи, до Бога), які з часом стають рисами характеру особистості. Учасникам пропонується з двох альтернативних висловів вибрати той, з яким вони більшою мірою погоджуються, і оцінити за 3-х бальною шкалою міру своєї згоди, обвівши в кружок відповідну цифру з боку цього вислову (0- не згоден, 1 – частково згоден, 2 – цілком згоден). Ключ до обробки методики знаходиться на бланку відповідей (літери у крайніх стовбчиках таблиці «Я» - спрямованість на себе, «Л» – на людей, «С» – на справу, «Б» – на Бога). Інтерпретація результатів здійснюється за допомогою підрвхунку балів по кожному критерію: 0-3 – низький рівень, 4-8 – середній рівень, більш ніж 9 – високий рівень певного типу спрямованості особистості.

	Свій особистий час я із задоволенням присвячую:			
С	Улюбленій справі	2 1 0 1 2	Спілкуванню з друзями	Л
	Я відчуваю більший внутрішній дискомфорт якщо бачу, що хтось намагається:			
Л	Спричинити шкоду іншим людям	2 1 0 1 2	Обмежити мою свободу	Я
	Одним з найважливіших завдань свого життя я вважаю:			
Б	Прагнення до духовного ідеалу	2 1 0 1 2	Досягнення професійного успіху	С
	Справжнє задоволення я отримую від спілкування на теми:			
Я	Розповідаючи про себе	2 1 0 1 2	Про духовність, Бога, Всесвіт	Б
	Обираючи собі друзів, я розраховую, насамперед, щоб:			
С	У нас були спільні інтереси та справи	2 1 0 1 2	Вони були в захваті від мене	Я
	На Різдво я перш за все піду до:			
Б	Церкви	2 1 0 1 2	Друзів в гості	Л
	У вільний час я віддаю перевагу:			
С	Цікавій та корисній справі	2 1 0 1 2	Читанню духовної літератури	Б
	Для успішного створення родини необхідно насамперед:			
Я	Обирати турботливого чоловіка (дружину)	2 1 0 1 2	Самому проявляти турботу про людину	Л
	Розпочаті справи я зазвичай:			
С	Завжди завершую	2 1 0 1 2	Відкладаю, якщо вони мені не цікаві	Я
	Найбільше задоволення я отримую від:			
Л	Спілкування з іншими людьми	2 1 0 1 2	Спілкування з Богом, молитви, споглядання	Б
	Вважаю, що мені вдалося реалізувати себе, перш за все як:			
С	Відповідальну до справи людину	2 1 0 1 2	Цікавого, турботливого друга	Л
	Я бажаю одержати в подарунок			

Я	Модну й престижну річ	2 1 0 1 2	Унікальну, рідкісну книгу про духовність	Б
Я	Коли я дуже утомився, а друзі запрошують мене в компанію на чаювання, я: Відмовлюся й піду додому відпочивати	2 1 0 1 2	Піду пити чай із друзями	Л
С	У колі моїх друзів переважають люди, які вміють цінувати, насамперед: Ділові якості	2 1 0 1 2	Духовний досвід людини	Б
Я	Свій особистісний потенціал я застосовую переважно для: Досягнення життєвих успіхів	2 1 0 1 2	Служіння Богу, творіння добра людям	Б
Л	Я маю бути відповідальним, передусім, за: Добрі стосунки з людьми	2 1 0 1 2	Справу, яку виконую	С
Б	Я вважаю, що добрі вчинки треба здійснювати: Таємно, щоб ніхто не здогадався	2 1 0 1 2	Відкрито, щоб люди бачили твою допомогу	Л
С	Коли треба зробити важливу, але нецікаву для мене роботу, я частіше за все: Перемагаю себе, завершую справу	2 1 0 1 2	Відкладаю справу	Я

3. Експериментальний опитувальник «**Структура та зміст характеру**» розроблений на основі комплексного сполучення окремих шкал за різноманітними методиками: совісності (В. В. Мельников, Л. Т. Ямпольський), самоконтролю (Кеттелл), доброзичливості (Кэмпбелл), креативності (О.Є. Туник), екстернальності (Є. Ф. Бажин), агресивності, толерантності, емпатії, тривожності, збудливості, невротизації (В. В. Бойко), стресостійкості (М.В. Секач), депресивності (Т. І. Балашова), індивідуалізму, демонстративності тощо [4]. Методика містить 35 шкал і дозволяє визначати риси характеру відповідно підструктур особистості. **Інструкція:** оцініть ступінь своєї згоди з кожним твердженням (0 – не згоден, 1 – частково згоден, 2 – цілком згоден).

1. У конфліктах я намагаюся зрозуміти, у чому я не правий, і поспішаю перепросити й виправити ситуацію.
2. Я люблю в усьому бути першим, встановлюю свої правила і наполягаю на них.
3. Я не коливаючись віддам останні гроші на термінову покупку ліків для важко хворої людини.
4. Іноді мені буває соромно, що я не поділився із друзями чимсь смачним або не позичив гроші, маючи на те можливість.
5. Мій поганий настрій негативно відбивається на відносинах з людьми, тому я особисто відповідаю за це.
6. Дуже часто в моїх проблемах винуваті обставини або інші люди, і це мене дратує.
7. Я вважаю, що треба завжди говорити правду, якою б гіркою вона не була.
8. Про деякі нюанси мого життя батькам та іншим близьким людям знати не обов'язково.
9. Заради торжества правди я готовий піти на конфлікт із друзями або начальством.
10. Будь-яке побажання навколишніх я завжди намагаюся виконати, щоб не розчарувати їх.
11. Я дуже люблю займатися творчістю: висувати оригінальні ідеї, придумувати нові моделі.
12. Мені дуже складно приймати рішення, я довго коливаюся, обираючи один з варіантів.
13. Звичайно я легко пристосовуюся до нових прискіпливих партнерів по спільній роботі.
14. Я не люблю нововведень, мені вкрай важко міняти свої звички, адаптуватися до нових правил.
15. Мене а нітрохи не бентежать зауваження щодо моєї роботи або мене особисто.
16. Стосовно кривдника я часто відчуваю роздратування, ненависть, неконтрольовану лють.
17. Потрапивши в "пробку" на дорозі, я спокійно очікую, коли вона закінчиться (навіщо нервувати?)
18. Я краще пройду пішки 2-3 зупинки, коли автобуса досі немає, хоча я знаю, що він однаково мене обгоне.
19. Залізна воля й організованість - мої головні помічники в житті.
20. Коли мені набридає нецікава робота, я її кидаю й займаюся іншими справами.
21. Як правило, мені вдається регулювати свої емоції силою волі й свідомості.

22. Я часто засмучуюся через дріб'язкові негаразди.
23. Я не звертаю уваги на те, про що говорять у мене за спиною.
24. Мене охоплює почуття тривоги й страху під час грози або при зустрічі із грізним собакою.
25. Розчарування не викликають у мене сильних і тривалих переживань.
26. Я песимистично думаю про майбутнє.
27. Я довіряю людям і доброзичливо ставлюся практично до всіх навколишніх.
28. Мені приємно тикнути носом ворогів у їхні помилки.
29. Коли я читаю про трагічні події в житті людей, то почуваю, немов це відбувається із мною.
30. Звичайно я живу "у своєму світі", проблеми навколишніх мене рідко хвилюють.
31. У спілкуванні я більше цікавлюся іншими ніж говорю про себе.
32. Я люблю викликати подив і замилювання в інших людей.
33. Яскраве світло, несподівані різкі звуки, сильний шум не турбують і не відволікають мене.
34. Мені важко зосередитися на роботі, пов'язаної із тривалою увагою та напругою.
35. Іноді я хочу підбадьорити й підтримати людину, але раптом дратуюся й ображаю її.
36. Мені часто буває соромно за свої думки та вчинки.
37. Я не люблю й не вмію просити пробачення.
38. Якщо досягнення моєї мети може комусь зашкодити, то від цієї мети краще відмовитися.
39. Люди частіше допомагають іншим сподіваючись на відповідну допомогу або вигоду.
40. Я точно знаю, що мої невдачі були результатом власних помилок.
41. Люди, яких я кривдив, самі винуваті в моїх поганих учинках щодо них.
42. Я намагаюся чесно висловити другу наодинці свою незгоду з його поганим вчинком, хоча це й неприємно.
43. Зізнаюся, мені цікаво обговорювати з іншими людьми недоліки моїх друзів.
44. Я завжди намагаюся говорити й вчиняти у відповідності зі своїми моральними принципами.
45. Я намагаюся бути як усі: не виділятися й пристосовуватися до суспільних (хоча й не зовсім зрозумілих) правил.
46. Мені подобається експериментувати й вирішувати складні завдання, які не мають правильної відповіді.
47. Я ніколи не зроблю перший крок, якщо мене скривдили.
48. Я спокійно сприймаю ситуацію, коли партнер робить щось по-своєму, не так, як мені хочеться.
49. Я сильно злюся на себе, коли в мене не виходить зробити роботу досконально точно й правильно.
50. Я спокійно реагую на все що відбувається, навіть на великі неприємності.
51. Я дуже чутливий до образ і з гнівом грубо відповідаю кривдникові.
52. Я можу терпляче переносити біль, голод, спрагу, жару й холод стільки, скільки зажадають обставини.
53. Я іноді купую річ по першому враженню, не подумавши, наскільки вона мені потрібна.
54. Коли потрібно зробити великий обсяг робіт, то мені вдається організувати себе й укластися в стислий термін.
55. Я не можу дотримуватися розпорядку дня: часу підйому, прийому їжі, занять та інших справ.
56. Мені звичайно вдається перебороти своє невдоволення або роздратування та відновити емоційну рівновагу.
57. Я часто роблю вчинки під впливом миттєвого настрою.
58. Для мене не важливо, щоб мої рішення схвалювалися іншими людьми.
59. У мене часто буває почуття сильного занепокоєння, відчуття можливої неприємності або лиха.
60. Я природжений оптиміст, у мене завжди гарний настрій.
61. Іноді мені здається, що я взагалі ні на що не придатний.
62. Більшість людей - симпатичні та приємні для мене люди.
63. Якщо я на когось злюся, або мене скривдили, я можу вдатися до фізичної сили.
64. Звичайно мені цікаво зрозуміти не тільки зміст розмови, а й почуття співрозмовника.
65. Я - індивідуаліст, мені важко зрозуміти близьких, їхнє горе, або радощі, а їм ще важче зрозуміти мене.
66. У компанії я більш мовчу й слухаю інших.
67. Я не виношу байдужого ставлення навколишніх до себе.
68. Коли я лягаю спати, то відразу засинаю, не думаючи про минулі й майбутні проблеми.
69. Я швидко втомлююся від роботи, що вимагає концентрації, і тоді мене все дратує, особливо близькі люди.
70. Часто мої реальні вчинки не збігаються з моїми добрими намірами.
71. Голос власної совісті для мене важливіше, ніж схвалення або осуд навколишніх.
72. Я не терплю ніяких зауважень на свою адресу.
73. Мені приємно піклуватися про інших, навіть якщо доводиться жертвувати власними інтересами.

74. Для досягнення поставленої мети підходять будь-які засоби.
75. А ні обставини, ні інші люди, тільки я сам є причиною своїх проблем і відповідаю за них.
76. Я почуваю, що мало впливаю на те, що відбувається із мною (я - іграшка в руках обставин).
77. Я вважаю для себе нормою: чесно зізнаватися собі й навколишнім у своїх дурних вчинках.
78. Життя навчило мене не бути занадто відвертим, навіть із друзями.
79. Моє золоте правило - дотримуватися своїх принципів, не відступати від них і втілювати їх у життя.
80. Заради схвалення навколишніх можна пожертвувати й своїми принципами.
81. У складній ситуації я не паникую, навпаки мені цікаво знаходити оригінальні вирішення складних завдань.
82. Я довго не можу заспокоїтися через неприємності й багаторазово подумки прокручую минулі події.
83. Якщо люди роблять, на мій погляд, неправильно, я не вступаю з ними в суперечку заради збереження дружби.
84. Ідучи з будинку або лягаючи спати, я звичайно перевіряю, чи погашене світло, газ, чи замкнені двері.
85. Я рідко злюся й гневаюся.
86. Якщо хтось мене скривдить, то одержить своє сповна й навіть більше.
87. Мене не дратує перебування в чергах, я спокійно витримую очікування.
88. Я часто говорю до того, як обміркую сказане.
89. Будь-яку роботу я намагаюся виконувати ретельно й організовано.
90. Я не можу знайти в собі сил, щоб вчасно піднятися вранці, і тягну до останньої хвилини.
91. Мені вдається переступати через свої образи й зберігати спокій та дружбу.
92. Якщо мені щось не вдається, я можу втратити надію й запаникувати.
93. Я впевнений у своєму майбутньому.
94. Мені часто сняться страшні сни.
95. Ранком я звичайно встаю в гарному настрої й нерідко починаю наспівувати.
96. Настрій у мене часто знижений.
97. У людях більше гарних якостей ніж недоліків.
98. Бувало так, що я свідомо заподіював біль улюбленим людям.
99. Я завжди співчуваю тим, хто страждає, тому що їм боляче.
100. Мені більше підходить індивідуальний спосіб роботи, а не колективний.
101. Я згодний з тим, що скромність прикрашає людину.
102. Знайомі вважають, що в мене є артистичні здібності.
103. Я легко адаптуюся до несподіваних неприємних ситуацій.
104. Втопившись від напруженої роботи, я відчуваю фізичну слабкість і сильну нервову дратівливість.
105. Буває так, що думаю я одне, а неусвідомлено вчиняю інакше.
106. Я нерідко відчуваю голос совісті та каються.
107. У конфлікті я завжди наполегливо відстоюю свою правоту.
108. Я забуваю про власні проблеми, коли від мене залежить доля іншої людини.
109. Я прив'язуюсь душею до речей: мені важко дарувати свої речі або викидати їх, коли вони вже старі.
110. У конфліктах я частіше відчуваю власну провину й відповідальність, ніж образу на протилежну сторону.
111. Мої оцінки залежать не стільки від моїх зусиль і ступеня підготовленості, скільки від настрою педагога.
112. Я вважаю чесність - "золотим" й універсальним принципом свого життя.
113. Деякі хитрощі у відносинах із близькими людьми бувають досить корисними.
114. Я впевнений, що завжди треба вчиняти відповідно до моральних переконань.
115. Краще покрити душею й підтримати друзів, знаючи, що вони не праві, щоб не втратити їх прихильності.
116. У спірних ситуаціях мені вдається знаходити вирішення конфлікту принципово новим способом.
117. Я дуже глибоко й довго переживаю образи й часто прокручую в думках гідну відповідь кривдникові.
118. Я чемно ставлюся до людини, навіть якщо вона мені неприємна.
119. Я ретельно стежу за тим, щоб кожна річ була на своєму місці.
120. Звичайно я спокійний і не відчуваю внутрішнього напруження.
121. Я часто можу так розлютитися, що зриваюся на близьких людях.
122. Заняття, що вимагають зосередженості й тривалої концентрації уваги, мені не набридають.
123. Я просто не в змозі стояти в довгій черзі.
124. Коли завдання дуже складне, я можу себе організувати й працювати доки не знайду правильне рішення.
125. Я не в змозі перебороти кулінарні спокуси, навіть якщо мені прописана дієта.

126. Я не дозволяю собі довго злитися, переживати й зусиллям волі відновлюю емоційну рівновагу.
127. У мене часто бувають безпричинні зміни настрою.
128. Перед несподіваним викликом до начальства я, як правило, спокійний.
129. Я дуже хвилююся, коли близькі люди без попередження затримуються.
130. Я рідко думаю про можливі невдачі, а завжди сподіваюся на краще.
131. Часто в мене буває такий поганий настрій, що нічого б не бачив і не чув.
132. Я уникаю суперечок, щоб зберегти мирні відносини із друзями.
133. Буває так, що я силою змушую людину зробити те, що мені потрібно, ніж прошу її про це.
134. Я завжди переймаюся чужими проблемами, співпереживаю навіть незнайомій людині.
135. Я відчуваю психологічний дискомфорт, коли доводиться довго перебувати в колективі.
136. Я не люблю одягатися яскраво й помітно.
137. Мені подобається бути центром уваги в компанії.
138. Я - ризикована людина, мені подобається робота, що вимагає швидкої реакції та екстриму.
139. Перевтомившись перед сном, я важко засинаю, а з ранку я млявий і сонливий.
140. Іноді я неусвідомлено поводжуся всупереч тому, що підказує розум.
141. Я відчуваю величезне полегшення, коли прошу пробачення й мене прощають.
142. Мене дратують успіхи моїх ворогів.
143. Треба намагатися жити для інших, відмовляючи себе заради блага оточуючих людей.
144. Вигода й гроші - основні мотиви людської діяльності.
145. Я завжди сам у відповіді за те, що зі мною відбувається.
146. Здійснення моїх бажань залежить переважно від щасливого випадку.
147. Я чесно розповідаю батькам про всі свої неприємності.
148. Якщо тебе не запитують про твій нечесний учинок, краще нікому нічого не говорити.
149. Практично завжди мої вчинки відповідають моїм переконанням.
150. Коли мене щось не подобається, я не наслідую сказати про це оточуючим, а мовчки терплю і тихо ненавиджу їх.
151. Я не зацікавлений у проблемах, а творчо намагаюсь їх вирішити, висувуючи нестандартні новаторські ідеї.
152. Мені докучають неприємні думки, які настирливо лізуть у голову.
153. Мені вдається ладити з людьми, у яких поганий характер.
154. Я в усьому прагну зберігати порядок.
155. У складній ситуації мені, як правило, вдається опанувати себе й конструктивно вирішити проблему.
156. Я часто влаштовую лайки, якщо мене роздратують.
157. Я здатний довго терпіти дратівливість і несправедливі докори хворої близької людини.
158. Коли хтось спізнюється, мене дратує очікування.
159. Мені завжди вдається самому оптимально спланувати свій час, роботу й відпочинок.
160. Я не можу перебороти себе і зробити щось потрібне, але важке й нецікаве.
161. Я можу витримувати спокій, тактовність і коректний тон у суперечці й не дратуватися.
162. Іноді без особливої причини відчуваю себе подавленим, а іноді навпаки невинувато веселим.
163. Я впевнений у собі й можу успішно виступати перед аудиторією.
164. Я часто без причини турбуюся, як би чого не трапилося.
165. Я задоволений своєю долею.
166. У своєму житті я багато чого робив неправильно, і тому зараз я нещасний.
167. Я одержую задоволення, коли комусь допомагаю.
168. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь ударити або щось розбити.
169. Я люблю уважно вислуховувати скарги людей, щоб їм стало легше.
170. У мене є на все своя думка, і те, що їй не відповідає, я відкидаю.
171. Я не люблю притягувати до себе зайву увагу.
172. Для мене важливо, щоб мною захоплювалися всі мої знайомі.
173. Я одержую задоволення від прийняття ризикованих рішень.
174. Нерідко я відчуваю себе втомленим й можу через дрібязковий привід зірватися на близьких людях.
175. Іноді я говорю й роблю те, що завжди засуджував, широко шкодую про це, але знову повторюю те ж саме.

Ключ до обробки даних. Ступінь сформованості кожної якості визначається

шляхом підрахування суми загальної кількості балів по кожній шкалі. Показники **змісту** характеру: совісність (С.) – 1, 36, 71, 106, 141; гординя (Г.) – 2, 37, 72, 107, 142; альтруїзм (Ал.) – 3, 38, 73, 108, 143; корисливість (Кор.) – 4, 39, 74, 109, 144; відповідальність (Від.) – 5, 40, 75, 110, 145; екстернальність (Ек.) – 6, 41, 76, 111, 146; чесність (Ч.) – 7, 42, 77, 112, 147; лукавість (Л.) – 8, 43, 78, 113, 148; принциповість (Прин.) – 9, 44, 79, 114, 149; конформність (Кон.) – 10, 45, 80, 115, 150; креативність (Кр.) – 11, 46, 81, 116, 151; ригідність (Риг.) – 12, 47, 82, 117, 152; толерантність (Тол.) – 13, 48, 83, 118, 153; педантичність (Пед.) – 14, 49, 84, 119, 154; самоконтроль (С/к) – 15, 50, 85, 120, 155; збудливість (Збуд.) – 16, 51, 86, 121, 156; терплячість (Терп.) – 17, 52, 87, 122, 157; імпульсивність (Імп.) – 18, 53, 88, 123, 158; організованість (Орг.) – 19, 54, 89, 124, 159; слабовілля (Слаб.) – 20, 55, 90, 125, 160; емоційна стабільність (Ем. ст.) – 21, 56, 91, 126, 161; емоційна лабільність (Лаб.) – 22, 57, 92, 127, 162; впевненість (Вп.) – 23, 58, 93, 128, 163; тривожність (Тр.) – 24, 59, 94, 129, 164; оптимістичність (Опт.) – 25, 60, 95, 130, 165; меланхолійність (Мел.) – 26, 61, 96, 131, 166; доброзичливість (Доб.) – 27, 62, 97, 132, 167; агресивність (Аг.) – 28, 63, 98, 133, 168; емпатія (Емп.) – 29, 64, 99, 134, 169; індивідуалізм (Інд.) – 30, 65, 100, 135, 170; скромність (Скр.) – 31, 66, 101, 136, 171; демонстративність (Дем.) – 32, 67, 102, 137, 172; стресостійкість (Стр/ст.) – 33, 68, 103, 138, 173; нервово-психічна ослабленість (Н/пс. ос.) – 34, 69, 104, 139, 174.

Показники **структури** характеру: суперечливість характеру (Суп.) – 35, 70, 105, 140, 175. Інші показники **структури** характеру визначаються як функції змісту характеру.

Урівноваженість характеру = С/к. + Тер.+ Орг.+ Ем. ст. + Стр/ст / 5

Неурівноваженість характеру = Збуд.+ Ім.+Слаб.+Лаб.+ Н/пс. ос. / 5

Сила характеру = (Отв. + Ч. + Пр.+ С/к. + Тер.+ Орг.+ Ем. ст. + Стр/ст. + Ув.) / 9

Слабкість характеру (безхарактерність) = (Екс.+ Конф. + Слаб. + Лаб.) / 4

М'якість характеру = (С.+Ал.+Доб. + Емп.) / 4

Жорсткість характеру = (Г. + С/к + Орг+ Аг.+Інд..+Стр/ст.) / 6

Цілісність характеру = (С.+ Від + Ч. + Пр. + С/к +Орг. + Ем. ст.) / 7

Шкала оцінки: 7-10 балів – високий рівень; 3-6 – середній; до 3 балів – низький.

4. Модифікована методика **САН (ОСАН)** – це кспрес-оцінка моральної самооцінки, самопочуття, активності й настрою. Методика побудована за методом

семантичного диференціалу і містить 32 пари протилежних характеристик, відповідно до яких треба оцінити свій стан. **Інструкція:** Ви повинні в кожній парі вибрати **одну** характеристику, що найбільш точно описує Ваш стан, і оцінити за 3-х бальною шкалою міру її прояву (0- ніколи, 1 – іноді, 2 – часто).

1	Привабливий	2 1 0 1 2	Непривабливий	17	Справедливий	2 1 0 1 2	Несправедливий
2	Сумлінний	2 1 0 1 2	Безвідповидальний	18	Дружелюбний	2 1 0 1 2	Агресивний
3	Добре самопочуття	2 1 0 1 2	Погане самопочуття	19	Працездатний	2 1 0 1 2	Втомлений
4	Свіжий	2 1 0 1 2	Виснажений	20	Повний сил	2 1 0 1 2	Знесилений
5	Сонливий	2 1 0 1 2	Збуджений	21	Енергійний	2 1 0 1 2	Пасивний
6	Бажання відпочити	2 1 0 1 2	Бажання працювати	22	Уважний	2 1 0 1 2	Неуважний
7	Задоволений	2 1 0 1 2	Незадоволений	23	Похмурий	2 1 0 1 2	Життєрадісний
8	Радісний	2 1 0 1 2	Сумний	24	Нещасний	2 1 0 1 2	Щасливий
9	Добрий	2 1 0 1 2	Злий	25	Товариський	2 1 0 1 2	Відлюдний
10	Чесний	2 1 0 1 2	Нечесний	26	Альтруїстичний	2 1 0 1 2	Егоїстичний
11	Витривалий	2 1 0 1 2	Стомлений	27	Робота напружує	2 1 0 1 2	Робота надихає
12	Бадьорий	2 1 0 1 2	Млявий	28	Хворий	2 1 0 1 2	Здоровий
13	Міркувати важко	2 1 0 1 2	Міркувати легко	29	Активний	2 1 0 1 2	Пасивний
14	Мовчазний	2 1 0 1 2	Говіркий	30	Захоплений	2 1 0 1 2	Байдужий
15	Сповнений надій	2 1 0 1 2	Розчарований	31	Поганий настрої	2 1 0 1 2	Гарний настрої
16	Оптимістичний	2 1 0 1 2	Песимістичний	32	Смутний	2 1 0 1 2	Веселий

При підрахунку крайній ступінь виразності позитивного полюса пари оцінюється в 2 бали, а крайній ступінь негативного полюса оцінюється в -2 бали.

Далі підраховується алгебраїчна сума балів по кожній шкалі. Моральна самооцінка – 1, 2, 9, 10, 17, 18, 25, 26. Самопочуття – 3, 4, 11, 12, 19, 20, 27, 28. Активність – 5, 6, 13, 14, 21, 22, 29, 30. Настроїв – 7,8, 15, 16, 23, 24, 31, 32.

Оцінки, що знаходяться у діапазоні 5-16 балів свідчать про сприятливий стан, а оцінки, що знаходяться нижче 0 – свідчать про невротичний стан особистості.

Цей пакет методів дозволяє вивчати риси характеру и невротичні тенденції, що перешкоджають гармонійному розвитку обдарованої особистості в юнацькому віці. Визначення проблемних характерологічних аспектів є основою розробки системи психологічної допомоги творчій молоді, що надає можливість людині скоригувати вектор самовиховання у позитивне русло духовно-морального саморозвитку, підносячи себе з рівня життєдіяльності на рівень життєтворчості. Альтернативою невротичних рис виступають поступливість, м'якість, терплячість, доброта. Виховання цих якостей лежить в основі психотерапевтичної допомоги особистості, що має психологічні проблеми, пов'язані з дисгармонійним характером.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеев Д.А. Нервность: ее духовные причины и проявления / Д.А. Авдеев. 6-е изд. – М.: «МБЦ Серафима Саровского», «Омега», 2009. – 320 с.
2. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л.: Медицина, 1983. – 208 с.
3. Мясищев В.Н. Психология отношений: Избр. психол. Труды. – М.: Ин-т практ. психологии; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1995. – 356 с.
4. Структура характера – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://spb-tei.ru/2005/08/17/struktura-kharaktera>.
5. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.